

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Žvaigždės siūlas

Ruduo – ilgesingų sutemų metas. Žalia ir sunki lapija pamažu virsta gailiškais ochros, purpuro ir minkštų aksominių rūdžių vilnimis, besileidžiančiomis ant žemės lyg prabangūs baldakimai, šiugždantys ir dvelkiantys vėsa. Tankėja ir vakaro tamsa – pro ją vis sunkiau beprasibrauna dylančios vasaros atšvaitai. Sunkesnis darosi ir rūkas – iš efemeriško elfiško šydo transformuojasi į pilką rudens skarą.

Tai melancholijos metas, apninkantis bene kiekvieną – kas gi gali nejusti liūdesio ir graudulio, panašaus į prabudimą po gražaus sapno. Į nusivylimą, kurio tikėtasi, bet kuris vis tiek užklumpa nepasiruošus, pernelyg greitai.

Imu galvoti apie išėjusius artimuosius, draugus, žmones, su kuriais siejo dvasinė bičiulystė. Apie ryšį, kuris galbūt niekur nedingo, tik pasidarė visai kitoks. Neturiu omeny nei okultizmo, nei spiritizmo – juolab kad ir Šventasis Raštas apie tokius ryšius su mirusiųjų pasauliu atsiliepia labai griežtai: Viešpačiui tai nepriimtina ir bjauru. Neturiu omeny ir to, ką skelbia materialistai – kad sielos nėra, kad lieka tik mirusiojo darbai, per kuriuos mes jį prisimename.

Ginčytinas ir dvasių gyvenimas šalia: man kur kas artimesnė mintis, kad jos išeina, niekuo nebesiejamos su šiuo pasauliu, atsikračiusios išsipareigojimų ir rūpesčių. Išeina tęsti savo kelionės, kuri galbūt ir po mirties nesibaigia, kad taptų tuo, kuo nusipelnė tapti, vienaip ar kitaip nugyvenusios savo gyvenimą čia, žemėje.

Ir kartais rudenį būna tokių dienų, kurios tai liudija. Savo auksine šviesa, nepaprastu vaiskumu, ramybe ir skaidrumu – lyg į žemę žvelgtų angelų akys. Lyg gamta, kurioje tiek žiaurumo, kovos už būvį ir beviltiškumo, staiga nuščiūtų, laukdama stebuklo – perkūrimo, po kurio nebeliks mirties dominavimo, baimės ir plėšrumo.

Skaidri šviesa, srūvanti aplinkui, spinduliai ir vėsa... lėtai sklendžiantis klevo lapas, tylą, nedrumsčiama triukšmo. Tvirta ramybė – kai žinai, kad yra ir malonė, ir apreiškimas.

Ir tylus ryšys su dvasiniais bičiuliais, keliaujančiais amžinybės takais, panašus į saulės spindulį, o gal – į žvaigždės siūlą, neregimą paprasta akimi. Turbūt galima per tą siūlą pajusti mažutėlaitę dalelę jų paslaptingos kelionės. Gniaužiančios kvapą, stulbinančios protą – nes nieko panašaus šioje žemėje nėra.

Jie kaip galaktikos, kaip žvaigždės, kurios pamažu tolsta nuo mūsų, bet jų šviesa neišblėsta.

Renata Šerelytė



Leonardas Gutaszkas. Pieta, 2019.

Popierius, mišri technika, 42x29,5 cm

* * *

Apšviesk mane lyg atvaizdą drugelio.

Viltie žalioji, akmenim prie kelio

Žvaigždė pavirto – tarp žydrų žiedų

Jos išmintis baikštuolę širdį gelia.

Atidaryk man juodžemio duris pakrantėj,

Viltie žalioji, ir svetingą ranką

Paduok, diena užgęsta – tarp žydrų žiedų

Matau, kaip valandos sidabro dulkes renka.

Nukirsk šakas, kurios iš kaulų kyla,

Viltie žalioji, praeitis sudyla:

Tarytum mėnuo tarp žydrų žiedų

Keliauja žmonės per šešėlių tylą.

Leonardas Gutaszkas

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2021 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniui „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuviybės puoselėjimas pasaulyje“

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Žvaigždės siūlas • 2-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius. Pareiga buvo apšmeižtą tėvą apginti • 3-as psl. Rita Nomicaitė. Egzodo muzika LDK Valdovų rūmuose • 4-as psl. Algis Vaškevičius. Palanga atvėrė lankytojams ypatingus kurorto pastatus • 5-as psl. Astrida Petraitytė. Atradimai Užupyje: Tumo galerija ir Pranas Domšaitis • 6-as psl. Ieva Marija Mendeikaitė. Vilniaus tarptautinis teatro festivalis „Sirenos“ • 7-a psl. In memoriam: Leonardas Gutaszkas. Palydėtas auksinės šviesos... • 8-as psl. Kultūros kronika

Kitame numeryje: Apelsinų kontrabanda ir kiti pasakojimai apie smetoninę Lietuvą

• Verslas ar menas: nuostabūs Eglės Jokužytės projektai

Redaguoja Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com • Maketuoja Jonas Kuprys

RAŠYTOJO UŽRAŠAI

Pareiga buvo apžmeižta tėvą apginti

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Daugiau kaip šimtmečio senumo scenos veikalas – komedija „Amerika pirtyje“ – neeilinis Lietuvos istorijoje. Visų pirma jam buvo lemta tapti pirmuoju lietuvišku spektakliu, kurį 1899 m. rugpjūčio 20 d. Palangoje suvaidino būrelis entuziastų, paskatinti Povilo Višinskio. Jį režisavo šiaulietė aktorė Stanislava Jakševičiūtė-Venclauskienė ir rašytoja Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. O pajūris pirmam viešam lietuviškam vakarui buvo pasirinktas neatsitiktinai: XIX a. pabaigoje Palanga priklausė Kuršo gubernijai, kurioje negaliojo carinės Rusijos įvestas spaudos ir kultūrinės veiklos draudimas. 1904 m. spalyje „Amerika pirtyje“ suvaidinta ir Šiauliuose.



Dail. Birutė Vilkutaitė-Gedvilienė

Nuo devintojo dešimtmečio pradžios rinkdamas medžiagą knygai apie didžiąją Venclauskių šeimą, susidūriau su „Amerika pirtyje“ autorystės problema. Kas tikrasis komedijos autorius – Juozas Vilkutaitis ar jo brolis Antanas? Apie tai polemizuota ir tuometinėje spaudoje, toną Lietuvoje davė literatūros tyrinėtojas Vincas Kuzmickas, 1981 m. išleidęs monografiją „Antanas Vilkutaitis-Keturakis“. Kadangi 1991 m. leidžiant knygą dar nebuvo aiškumo, bent jau Lietuvoje, nenorėdamas suklaidinti skaitytojų, nurodžiau tik komedijos „Amerika pirtyje“ autoriaus slapyvardį – Keturakis.

Netikėtai užsimezgusi pažintis su JAV gyvenančia dailininke Birute Vilkutaityte-Gedvilienė (1917–2012?) šį diplomatišką sprendimą patikslino. Dabar jau nedvejodamas šalia slapyvardžio galiu nurodyti ir tikrąjį autoriaus vardą: komediją „Amerika pirtyje“ parašė Juozas Vilkutaitis. Jo dukra Birutė padėjo daug pastangų, kol įrodė šią tiesą. Visos peripetijos ir smulkmenos sutalpintos jos knygoje „Tikrasis Keturakis ir jo raštai“ (Cleveland, 1979), ypač jos papildytoje, antrojoje laidoje (Cleveland, 1994). Įdomiai tėvo – dramaturgo, prozininko, teisi-

ninko asmenybei nemažai vietos skirta ir pačios B. Vilkutaitytės-Gedvilienės atsiminimų knygoje „Nuo Kazanės – ligi New Yorko“, išleistoje JAV 2001 m.

Tie dalykai kiekvienam kultūringam žmogui gautinai svarbūs. O tai, kad net Lietuvių literatūros enciklopedijoje, pasirodžiusioje 2001 m., kai mįslė iš tikrųjų jau buvo įmintą, ne viskas iki galo sudėliota į savo vietas, tik patvirtina, jog prie tos temos dar reikia sugrįžti. Tuo labiau kad net 2012 m. Gruzijoje atidengiant paminklą Antanui Vilkutaičiui, kuris vadovavo geležinkelio tiesimo darbams Borzomio mieste, be kita ko, pažymėta, jog jis buvęs ir „Amerikos pirtyje“ autorius. Panašiu laiku Lietuvoje literatūros mėnraštyje pasirodė vieno šiuolaikinio rašytojo ištrauka iš romano apie šį Gruzijai nusipelnusį tautietį, kuriame jam priskiriama ir komedijos autorystė. Teko parašyti laišką kolegai dėl jo klaidos.

Belieka pasidžiaugti pirmaisiais pripažinimo ženklais:

2015 m. ant Prienų kultūros centro sienos atidengta komedijos „Amerika pirtyje“ autoriui Juozui Vilkutaičiui-Keturakiui skirta atminimo lenta.

O aš jums noriu pasiūlyti 2005 m. užrašytą pokalbį su rašytojo dukra **B. Vilkutaityte-Gedvilienė**.

Kaip varpininkui (o ir ne tik) rūpi jūsiškė pažintis su Algirdu Julium Greimu. Prašom apie ją papasakoti plačiau.

1939 m. pavasarį gavusi dailininkės diplomą ir nuo rudens paskirta dėstyti paišybą Šiaulių Berniukų ir Mergaičių gimnazijose, ten išvažiavau tuo metu, kai Lietuvoje vyko visuotinė mobilizacija. Stalinas nerimo dėl didelių Hitlerio laimėjimų Europoje ir spaudė Lietuvą pasirašyti sutartį dėl karinių bazių įsteigimo. Ta įtampa dėl neišvengiamo karo, kuris palies ir mus, kartino pirmuosius mano darbo metus.

Mokslo metams pasibaigus, kai jau atostogavau pas tėvus Prienuose, mirus geram draugui, dalyvavau laidotuvėse Kaune. Čia buvo ir A. J. Greimas. Nors apie jį jau buvau girdėjusi, net žinojau, kad bičiulių yra vadinamas „Pieškės“ vardu, tik tada asmeniškai susipažinau. Priėjo prie manęs pats ir sugražino velioniui rašytą, nespėtą atplėšti laišką.

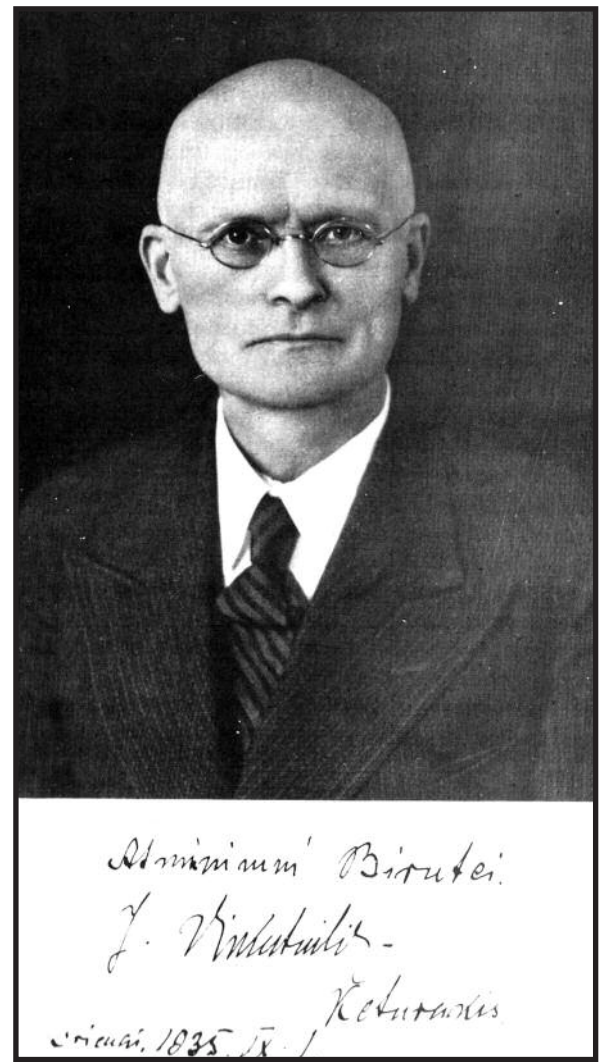
Tai buvo vasara, kai raudonoji armija peržengė Lietuvos sienas. Okupantas veikė greitai, pagal iš anksto paruoštus planus, – iš Švietimo ministerijos gautas įsakymas trims savaitėms mane pristatė dirbti braižytoja, žemės matininko padėjėja Prienų savivaldybėje. A. J. Greimas Prienuose atsirado tik į atostogų pabaigą. Kadangi jis čia buvo naujokas (kaip ir jo tėvas, perkeltas iš Marijampolės į Prienų burmistro vietą), man teko aprodyti Algirdui miesto ir apylinkės įdomesnes vietas.

Rudenį vėl grįžau į Šiaulius, kur Berniukų gimnazijos direktorius dr. Antanas Kučas ir keletas mokytojų jau buvo pakeisti kitais, tarp jų buvo ir vienas „šnipas“, kurio visi vengėme. Vieną rytą mokytojų kambaryje, savo stalo stalčiuje radau Algirdo laišką su žinia, kad jis paskirtas Suaugusiųjų vėkarinių kursų dėstytoju. Kursai vyko mūsų gimnazijoje, taigi vėl kasdien susitikdavome. Kartais jis užeidavo pas mane, bet dažniausiai pasimatydavome Milšteino kavinėje, kur vieno pokalbio metu paaiškėjo, jog abu esame gimę Rusijoje tais pačiais metais, mėnesį ir dieną. Tapome „dvynukais“. Pas Milšteina pasidalinti dienos įvykiais susirinkdavome ir daugiau draugų. Čionykščius pastovius lankytojus dar papildė iš vokiečių užimtos Klaipėdos į Šiaulius perkeltos Prekybos instituto darbuotojai.

Okupantui siautėjant – suiminėjant, išvežant, likviduojant kariškius, veikėjus, net gimnazistus – gyvenome nežinioje ir baimėje, todėl laukėme naujo karo, kuris turėjo tapti išsigelbėjimu. A. J. Greimo tėvai ir sesuo buvo suimti Prienuose ir išvežti, o jaunesnysis brolis gyveno pas Algirdą. Buvo išvežti ir namo, kuriame Šiauliuose gyveno A. J. Greimas,

šeimininkai. Kai vokiečiai pradėjo puolimą Rytų fronte, ir birželio 23-ąją užskridę lėktuvai numetė keletą bombų, Algirdas pasiūlė kolegoms laikinai persikelti pas jį, mat „jo“ namas buvo ne tik pustūstis, bet ir miesto pakrastyje. Tokį pasiūlymą mielai priėmė ir nieko nelaukdami persikraustė. Viename kambaryje įsikūrėme mes, trys merginos, kitame – tiek pat vyrų: Algirdas, jo brolis ir Vaclovas Gedvilas, Prekybos instituto reikalų vedėjas. Vyrai parūpindavo maisto, mes jį paruošdavome. Kiekvieną vakarą vyrai išeidavo kažkur „pasižvalgyti“. Tik po daugelio metų, V. Gedvilui mirus, iš jo nekrologo paaiškėjo paslaptis: jis veikė pogrindyje. Drįstu manyti, kad drauge veikė ir abu Greimai.

Dar vis tolimi, bet nuolatiniai bombardavimai vis artėjo. Sulaukę vokiečių ir Algirdui padėkoję už prieglobstį, kiekvienas grįžome į „savo“ namus ir vėl į Milšteino kavinę – geriausią žinių centrą. A. J. Greimas išvyko į Kauną. V. Gedvilas buvo paskirtas Šiaulių miesto burmistro padėjėju. Kol frontas nusistums toliau, Šiauliuose pasilikau ir aš. Vėliau su Algirdu dar pasimačiau Kaune, savo vedybų dieną. Paskui persikėliau į Telšius ir mudviejų keliai išsiskyrė.



Juozas Vilkutaitis-Keturakis. Su rašytojo autografu dukrai Birutei. Prienai, 1935 m.

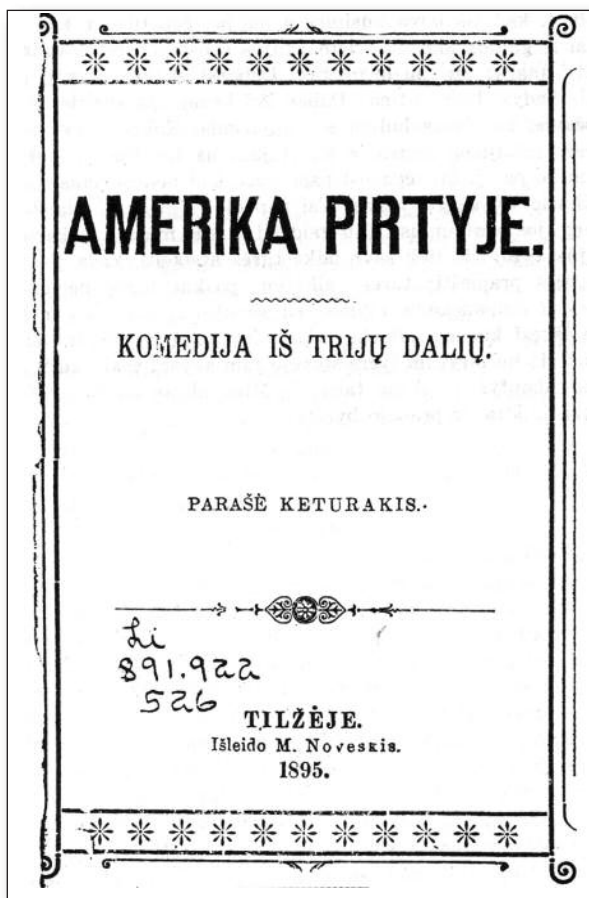
Apie „Varpus“ tuomet dar nebuvo jokios kalbos.

Po daugelio metų, man gyvenant New Yorke, A. J. Greimas, jau profesorius, buvo atvykęs į Ameriką, bet tuomet mudu pasikalbėjome tik telefonu.

Esate prisipažinusi, kad kaip dailininkė išbandėte keletą meno šakų. Kokios tos patirtys?

Nors mano specialybė buvo grafika, traukė ir kiti keliai. O kadangi tapybos pagrindus buvau gavusi pas Joną Šileiką, pradėjau tapyti. Iš pradžių realistinė tapyba virto dekoratyvine. Vėliau perėjau į ekspresionizmą, kur maždaug ir sustojau. Neturėdama reikiamų sąlygų „tikrajai“ skulptūrai, kurios pagrindus buvau gavusi iš Jono Mikėno, išbandžiau vadinamą *junksculpture*, t. y. niekniekių skulptūrą, kuri suteikė daug malonumo. O iš tikrųjų tai labai ilgai trunkantis, kruopštus ir sudėtingas darbas. Pavyzdžiui, nors ir tuščiaviduris, mano akmeninis ir kriauklinis „Možė“ vos pakeliamas, nes yra trijų pėdų aukščio. Beje, šių savo „grožybų“, o kai kam „baisenybių“ dar niekada viešai nerodžiau.

Nukelta į 8 psl.



Komedijos „Amerika pirtyje“ pirmosios laidos viršelis. Nuotraukos iš asmeninio archyvo

Egzodo muzika LDK Valdovų rūmuose

JAV lietuvių kompozitorių kūrinių koncertas „Tėvynės ilgesys“ Valdovų rūmuose



Pianistė Šviesė Čepliauskaitė ir operos solistas Mindaugas Jankauskas

Rita Nomicaitė

Nacionaliniame muziejuje, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose neseniai surengta (šiuo metu veikianti) paroda „Vardan laisvos Lietuvos. JAV lietuvių paramos Lietuvai tradicija“. Ekspozicija pasakoja lietuvių išeivijos Jungtinėse Amerikos Valstijose istoriją, praskleidžia išeivių žygių pėdsakus Lietuvos valstybingumui atkurti ir jį išlaikyti iki dabartinių laikų. Rugsėjo 21 d. Didžiojoje menėje nuskaubė savotiška ekspozicijos muzikinė dalis – koncertas iš JAV lietuvių kompozitorių kūrinių.

Kalbant apie JAV išeivių rašytinę muzikos istoriją, turime du solidžius, mūsų laikais išleistus veikalus jai apžvelgti. Lyg istorinėmis „ekspozicijomis“ yra tapę kompozitoriaus, muzikos publicisto Vlado Jakubėno straipsnių periodikoje rinktinė (2 tomai, 1193 p.; sudarė Loretą Venclauskienė, 1994, Lietuvos muzikos akademija) bei muzikologės Danutės Petrauskaitės grandiozinė studija „Lietuvių muzikinė kultūra Jungtinėse Amerikos Valstijose 1870–1990“ (2015, Vilniaus dailės akademija, 1087 p.).

Keletą šiose knygose aprašomų muzikų priminė Valdovų rūmų iniciatyva surengtas kamerinis koncertas „Tėvynės ilgesys“. Koncerto kūrinius atrinko patys artistai – Mindaugas Jankauskas (tenoras) ir Šviesė Čepliauskaitė (fortepijonas). Jų programa taip pat buvo apžvalginio formato, aprėpiant daugiau nei 100 metų laikotarpį. Skambėjo tarpukario profesūros, jų studentų kartos, dabartinės vidurinėsios amžiaus grupės kompozitorių muzika.

Nuosaikiai moderniu Vladas Jakubėnas vadino savo vyresnėlio kolegos Kazimiero Viktoro Banaičio braižą. K.V. Banaitis – 1918 m. Nepriklausomybės akto signataro Saliamono Banaičio sūnus, Kauno konservatorijos direktorius, Vokietijoje studijavęs ne tik kompozicija, bet ir filosofija. Jo straipsnių muzikos aktualijų temomis intelektą galima palyginti ir su Balio Sruogos mąstysenos didybe. Kompozitoriaus polinkis filosofuoti taip pat nulėmė gilią muzikos prasmes. Šios atskleidžiamos daugiausiai per individualią harmoniją. „K. V. Banaičio originalios dainos irgi reikalauja kultūringo dainininko ir gero pianisto; jos pilnos eleginės nuotaikos: akompanimentai pianistiški ir įdomūs harmoniškai; melodija nors necituoja liaudies dainų, bet joms artima“, – brėžia Vl. Jakubėnas („Prof. Kaziu V. Banaičiui 60 metų“, „Draugas“, 1956-11-10). Išigilinimo reikalaujanti K. V. Banaičio muzika dar ir šiandien atliekėjams neatrodo patraukliai. Tuo labiau pasigėrėtina Valdovų rūmuose išgirsti net tris šio tragiškai retai skambančio kompozitoriaus opusus: dainas „Aš per naktį“ (Bronės Buivydaitės ž.), „Atsiminimas“ (Kleopo Jurgelionio ž.) ir techniškai bei muzikalčiai nelengvą Kastyčio ariją iš operos „Jūratė ir Kastytis“ (kompozitoriaus libretas).

Iš negausaus Vlado Jakubėno muzikos opusų

pluošto atliekėjai taip pat susidomėjo trimis veikalais. Nuaidėjo bene populiariausia Jakubėno harmonizuota liaudies daina „Plaukia antelė“, persunkta skaidraus liūdesio, nuspalvinta švelniai modernia harmonija, ir tragiškų jausmų „Sutemo naktis“ – 1943 m. kūriniai. Sunkioms emocijoms išsklaidyti tarp šių dainų pianistė įterpė humoristinį mitinio Miškinio šokį iš baletu „Vaivos juosta“.

„Dievo paukštelių“ („dipukų“) dalia neleido visu grožiu išsiskleisti smuikininko ir kompozitoriaus Vytauto Jančio kūrybos talentui. Nors, kaip kruopščiai registruoja Danutė Petrauskaitė, jo kūriniai buvo atliekami – antai minimas ir paties autoriaus bei fortepijonu skambinusio Jakubėno koncertas. Tačiau kūrybinių ambicijų Vytautas Jančys turėjo daug, tarp jų – net mėginimai komponuoti remiantis originaliomis struktūromis. Gali būti, kad motyvo kartojimu 13-ka kartų grindžiama jo sugalvota trylikatone sistema (V. Jančio idėjos atskleidžiamos D. Petrauskaitės veikale) išplėta ir vakaro metu skambėjusi „Vizija“ fortepijonui. Nors pjesės medžiaga ir asocijavosi su Frédéricio Chopino muzikos stiliumi.

Ypatingi pastarieji New Yorke išikūrusios Žibuoklės Martinaitytės metai. Kompozitorė susilaukia prestižinių tarptautinių organizacijų ir Lietuvos aukšto rango institucijų dėmesio. Tai – LR Vyriausybės meno premija, JAV Guggenheimo stipendija, autorinis koncertas Lietuvos Nacionalinėje filharmonijoje, kūrinių premjeros Bilbache (Vokietija) ir kitur pasaulyje, veikalai garsiausių atliekėjų rankose New Yorke – Martinaitytės muzika sudomino ansamblį *Bang on a Can* ir net New Yorko filharmonijos simfoninį orkestrą!

Kompozitorė linksta tyrinėti žmogiškosios išminties dalykus. Viena svarbiausių temų – šviesos gradacijų pagalba kuria labai intensyvią patyriminę dramaturgiją. Tiesiog nesuvokiama, bet puikiai juntama šviesos magija, – šių eilučių autorei yra rašiusi Žibuoklė Martinaity-

tė. Šviesos žaismę, mirgėjimą tarp šešėlių bei visa užliejančius pliūpsnius perteikia ir opusas „Šviesos blyksniai / Flashes of Illumination“ fortepijonui, nuvilnijęs po pritemdytais Didžiosios menės skliautais.

Pianistas Dainius Vaičekonis, fortepijono studijų (pagal Lietuvos sistemą – katedros) vadovas, docentas Seattle Pacific University, lietuvių bendruomenės dar pažįstamas kaip „Vakarų“ choro vadovas. Jo potraukį rašyti muziką atskleidė aptariamas koncertas su džiazo stiliaus fortepijonine pjesė „Gintui atminti / Homage to Gintas“; kūrinių komentuodama pianistė patikslino, esą pjesė D. Vaičekonis skiria bičiuliui Gintautui Abariui atminti. Paklaustas, ar muziką kurti ėmėsi kaip gana dažnas atliekėjas jos „pritvinkęs“, Dainius Vaičekonis buvo atviras: „Visada buvau „pritvinkęs“ muzikos...“ Norą kurti nešiojau nuo mažens, gimiau muziko šeimoje, jau mokydamasis Čiurlionio menų mokykloje, pamenu, atnešiau savo pirmus bandymus Broniui Kutavičiui, vėliau teko prisidėti kuriant operą vienuoliktose klasėse. Kadangi esu pianistas, natūraliai kuriu fortepijonui ar dviem. Tačiau mano kūrinius būtų galima perdirbti kitokiam sąstatui. Deja, darbas ir buitimi atima daug, taigi kūrybai nerandu daug laiko, na, kartais reikia ir prisivertimo...“ Kaip ir „Gintui atminti“ atveju, man reikia vidinio sukrėtimo, kad sėsčiau prie fortepijono ir viską aplinkui užmirščiau. Tikiuosi ateityje daugiau skirti laiko kūrybai.”

„Mano kūryba susijusi su Lietuva. Man rūpi jos kultūra ir muzika ir kaip ji vystosi. Stengiuosi pristatyti Lietuvą JAV iš geriausios pusės. Viliuosi, kad kada nors Lietuva ar kuris nors lietuvių kompozitorius pateks į pasaulio muzikos istorijos vadovėlius“, – atskriejęs D. Vaičekonis laiškėlis perteikia pianisto rūpesčius ir jausmus.

„Tėvynės ilgesys“ – šiuo fortepijoniniu kūriniu prasidėjo koncertas. Tai Broniaus Jonušo ir Juozo Šnapščio-Margalio dainos „Leiskit į tėvynę“ lyg fantazija „banguojanti“ parafrazė, išrutuliota bažnyčios vargonininko, chorvedžio ir kompozitoriaus Vytauto Kerbelio. Gintarės Jautakaitės „Viešpaties leliją“ su artistais puikiais balsais uždainavusi publika vakarą pabaigė.

Operos solistas Mindaugas Jankauskas (šiltas lyrinis tenoras) ir temperamentingoji pianistė Šviesė Čepliauskaitė yra smalsūs ir nepailstantys, nuolat besimokantys retų kūrinių. Čia aptartos programos opusai jiems buvo beveik ar visai nauji, repetuoti specialiai šiam vakarui. Nesusipratimas (beje, įprastinis), kad tik vienam. Koncerto metu patyrę artistai gražiai vienas į kitą reagavo, o kūrinius komentavusi pianistė buvo labiau linkusi minimaliai pasidalyti galimomis jų prasmių įžvalgomis, nei kamuoti žodiniiais informacijos srautais. Pastaroji užduotis atiteko šių eilučių autorei.

PARODA
VARDAN LAISVOS LIETUVOS
JAV LIETUVIŲ PARAMOS LIETUVAI TRADICIJA

M. IV. Nr. 2

JAV LIETUVIŲ KOMPOZITORIŲ KŪRINIŲ KONCERTAS
TĖVYNĖS ILGESYS

09 21

ATLIKĖJAI:
MINDAUGAS JANKAUSKAS (TENORAS)
ŠVIESĖ ČEPLIAUSKAITĖ (FORTEPIJONAS)



Išlikęs legendinis „Grybukas“



„Design“ pastatas pasviręs 5 laipsnių kampu



Iš observatorijos planuota stebėti Mėnulio kraterius

Palanga atvėrė lankytojams ypatingus kurorto pastatus

Algis Vaškevičius

Rugsėjo 11–12 dienomis Palangoje pirmą kartą vyko atviras architektūros savaitgalis „Pastatai kalba“, kuris pritraukė daugybę žmonių iš visos Lietuvos. Renginio organizatoriai miestiečiams ir kurorto svečiams pasiūlė aplankyti 15-ą pastatų, kurie pristato įvairius Palangos miesto raidos etapus ir architektūros stilius – nuo prieškarinio laikų statinių iki vos prieš kelis metus užbaigtų objektų.

Neeilinė galimybė pamatyti įdomius statinius

Prie kai kurių pastatų dar prieš jiems atveriant duris nusidriekė eilės. Susidomėjimą galima suprasti – į dalį šių pastatų kasdienybėje patekti ne taip lengva arba iš viso neįmanoma, tad toks renginys gali būti vienintelė proga apsilankyti jų viduje. Tarp architektūra susidomėjusių žmonių nebuvo galima išskirti dominuojančios amžiaus grupės – į jas ėjo visi: nuo jaunuolių iki senjorų, kai kurie ekskursijų dalyviai yra tikri renginio sekėjai ir lankėsi ankstesnių metų renginiuose.

„Pastatai kalba“ tikslas – organizuoti panašius renginius mažesniuose Lietuvos miestuose ir suteikti galimybę kiekvienam pažinti architektūrą, padėti gyventojams suvokti artimiausios aplinkos ir visumos

reikšmę visuomenei. Renginį organizuoja nevyriausybinė, pelno nesiekianti viešoji įstaiga „Architektūros fondas“ kartu su strateginiu partneriu – Lietuvos kultūros taryba.

Pirmasis miestas, kurio gyventojus ir miesto svečius pakvietė renginys – Panevėžys. Čia išskirtiniai miesto objektai buvo pristatyti pernai rugsėjį. Šiemet pristatyta Palanga, kitamet toks renginys vyks Šiauliuose. Visi atviro architektūros savaitgalio renginiai yra nemokami.

Lankytojams duris taip pat atvėrė poilsio namai „Kankorėžis“, „9 bangos“, vilos „Auska“, „Šilelis“ ir „Komoda“, Palangos pradinė mokykla, Stasio Vainiūno meno mokykla, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos vasaros skaitykla, Palangos koncertų salė, viešbučiai „Palanga Life Balance SPA Hotel“ ir „Botique hotel Smilčių vilos“ bei svečių namai „Melt in Palanga“.

„Organizuodami ‘Pastatai kalba’ renginį naujame mieste visada nerimaujame, ar jis susilauks pakankamai susidomėjimo. Tačiau šis renginys viršijo mūsų lūkesčius. Panašu, kad formuojasi ‘Pastatai kalba’ bendruomenė, kuri keliauja kartu su renginiu. Lankytojai, kurie lankėsi ir pirmajame renginyje Panevėžyje, atvyko iš Panevėžio, Vilniaus, Kauno, Plungės ar kitų miestų“, – sakė „Pastatai kalba“ projekto vadovė Vita Soltonaitė-Puslienė.

Palanga – tarsi eksperimentų aikštelė

Architektas, architektūros tyrinėtojas ir Vilniaus Gedimino technikos universiteto Architektūros fakulteto dekanas Liutauras Nekrošius kalbėdamas apie Palangą teigia, jog tai miestas, sukurtas XX amžiaus antroje pusėje: tuo metu, kai galimybės buvo ribotos. Kita vertus, Palanga buvo tarsi aikštelė, kurioje, lyginant su kitais miestais, radosi žymiai daugiau galimybių eksperimentuoti. Vyriausieji architektai čia tokią laisvę ne tik toleravo, bet ir skatino.

Pasak jo, iš esmės trys architektai – Alfredas Paulauskas, Albinas Čepys ir Leonas Mardosas kelis de-

šimtmečius labai kryptingai dirbo ir sugebėjo sukurti miestą, kuris yra labai įdomus architektūriniu požiūriu, jaukus poilsiui, tam tikra prasme ir įkvepiantis. Kurorte dirbo architektai iš visos Lietuvos, skirtingų institutų. Ta nuomonių įvairovė, estetinė-kūrybinė įvairovė ir sukūrė miesto išskirtinumą.

„Šis miestas yra patogus pristatyti visą XX amžiaus architektūros istoriją, nes nedideliame plote galima rasti skirtingas architektūrines koncepcijas. Gal tai ir ne pasauliniai pavyzdžiai, bet pavyzdžiai, prie kurių galima prisiliesti, tyrinėti, tarsi ekspoziciją po atviru dangumi“, – teigia architektas.

Nebaigtas Palangos Disneilendas

Pasak jo, jeigu reikėtų išskirti vieną iš 15 objektų, kuriuos per dvi rugsėjo dienas buvo galima apžiūrėti atviro architektūros savaitgalio „Pastatai kalba. Palanga“ metu, jis patartų nueiti ten, iš kur turėjo matytis Mėnulio kalnai.

Pasinaudojome šiuo patarimu ir apžiūrėjome Gintauto ir Irenos Likšų projektuotą Palangos pradinę mokyklą. Tai toks dar sovietmečiu, bet jau nepriklausomybės priešauryje statytas pastatas, kuris iš pirmo žvilgsnio tikrai atrodo keistas. Jis statytas nepaisant skurdžios ano meto statybų kultūros, medžiagų trūkumo, finansavimo stokos, kai visa energija buvo nukreipta į rekreacinės paskirties objektus.

Patys projekto autoriai pastatą apibūdina kaip Palangos Disneilendą, kuriame buvo sumanyta daugybė įvairių erdvių – sodų ir dekoratyvinių baseinų, bet suspėta įgyvendinti tik dalis planų. Iš tolo matomame bokšte turėjo būti observatorija, dabartiniais laikais, kai vis atgimsta planai užbaigti projektą, nepavyksta gauti teleskopo, nors jo kupolas, pagamintas Klaipėdos laivų gamykloje, stovi Palangoje iki šiol. Pastato architektas G. Likša yra sakęs, kad observatorijoje būtų buvusi vienintelė galimybė vaikui pamatyti Mėnulio kraterius.

Pastatas projektuotas kaip Moksleivių namai, išsiskiria išryškinta viršutine dalimi, kurios masyvumą pabrėžia kolonos ir įtrauktas pirmasis aukštas, būdingas vėlyvajam modernizmui. Architektai projekte suprojektavo ne tik observatoriją, bet ir dekoratyvinius lauko baseinus, vidaus ir lauko amfiteatrus, žiemos ir miesto abiturientų sodus ar vaikų turistinę bazę. Viską vainikuoja lauke sparnus „išskleidusi“ žuvėdra, kurią savo rankomis padėjo lipdyti pats architektas G. Likša. 1991 metais pastate įkurta pradinė mokykla, kuri veikia iki šiol.



„SPA Balance Palanga“ pastatai stebina prabanga ir modernumu.

Algio Vaškevičiaus nuotraukos

Nukelta į 8 psl.

Atradimai Užupyje: Tumo galerija ir Pranas Domšaitis



Pranas Domšaitis. Miškas Genadendale



Prano Domšaičio parodos fragmentas.

A. Petraitytės nuotraukos

Astrida Petraitytė

Negalėjo akis neužkliūti, o širdis neatsišaukti į interneto erdvėje šmėkstelėjusią žinią apie Prano Domšaičio parodą. Juk sentimentai mane sieja su Prūsų Lietuva (ir visais Rytprūsiais), jos kultūrinis paveldas. Ypač intriguoja toks fenomenas, pradėjęs formuotis XIX a. antrojo pusėje, užsibaigęs sulig Antruoju pasauliniu karu – Nidos dailininkų kolonija.



Pranas Domšaitis. Scena turguje

Pranas Domšaitis, gal dėl istorinių pervertų tapęs „pasaulio piliečiu“, nėra aktyviausias ir tipiškausias šios kūrybingos bei bohemiškos kolonijos narys, bet nenuneigi jo rytprūsios kilmės ir palaiptinio lietuviškosios tapatybės išsąmoninimo (nuo 1938 m. paveikslus pasirašinėja nebe „Domscheit“, bet – iš pradžių „Domšaitis“, galiausiai „Pranas Domšaitis“). Klaipėdoje turime Prano Domšaičio paveikslų galeriją, kurios ekspozicijoje, ko gero, gausiausią dalį sudaro šio dailininko darbai. Kaip liudija „Mažosios Lietuvos enciklopedija“ (ir straipsnio autorė – klaipėdiškės galerijos vadovė Kristina Jokubavičienė): „1980 Pasaulio lietuvių fondo iniciatyva iš dailininko našlės buvo nupirkta 180 paveikslų. Vilniuje 1992 buvo atidaryta pirmoji D. [Domšaičio] paroda Lietuvoje. Pasaulio lietuvių fondas 1998 perdavė Lietuvai kitą D. kūrybos dalį.“*

Glaustą Domšaičio pristatymą randame neseniai pasirodžiusiame Neringos muziejų leidinyje apie Nidos dailininkų koloniją**; tarp biogramų įterpta ir ši:

„Pranas Domšaitis

1881, Kropynos – 1965, Keiptaunas

Gimė ir augo Rytų Prūsijoje, ūkininko šeimoje. 1907–1910 m. studijavo Karaliaučiaus dailės akademijoje pas Ludwigą Dettmanną. 1910–1913 m. buvo Lovio [dažniau prie vardo „Lovis“ pridedama galūnė: Loviso – A. P.] Corincho mokinių Berlyne. 1914–1918 atvykdavo į Nidą, tapė kartu su Theo von Brockhusenu, Arthuru Degneriu ir Walteriu Rössleriu. 1920 m. Kaune priėmė Lietuvos pilietybę, iki 1938 m. kūriniais pasirašinėjo vokiška forma – Franz Domscheit. 1949 m. kartu su žmona [dailininke Adelheid Armhold – A. P.] persikėlė į Pietų Afrikos Respubliką.“

Buvo ir dziugu, ir netikėta susivokti, kad greta solidžiai Klaipėdos galerijoje reprezentuojamo Domšaičio nemažai jo paveikslų dar esama ir privačiose (asmeninėse ar institucinėse) kolekcijose. Taigi – užmačiusi skelbimą apie Domšaičio parodą „Vaizduotės realybė“ Tumo galerijoje, ligšiol nelankytoje, nuskubėjau į Užupį ir patyriau, kad paroda, taip sakant, komercinė – darbai įkainoti, žinia, nepigiai, užsineręs gali nusipirkti. Bet į šią aplinkybę bepinigiams galima nekreipti dėmesio – Domšaičio darbų parodą apžiūrėti vien iš estetinio bei pažintinio intereso.

Nors galerijos salytė, į kurią įžengiau, ir nedidelė, bet keliolika kabančių (ir ant molberto eksponuojamų) paveikslų leido pajauti Domšaitį, jo sodrias, tamsokas spalvas, gruboką potėpį (kūryba dabar vertinama kaip „artima ekspresionizmui“; naciams įsigalėjus Vokietijoje, dailininkas priskirtas prie „Įsigimusio meno“ atstovų). Parodoje eksponuojami daugiausia vėlyvieji, ano amžiaus 6–7 dešimtmečių, taigi Pietų Afrikos periodo paveikslai, tarkim, „Afrikiečiai proskynoje“. Gyvenimo bėgyje stiprėjantys religiniai motyvai paliudijami: „Apreiškimas“, „Jėzus ir Marija Magdalietė“... Minėtoje enciklopedijoje priminta, kad savo klajoklystę Domšaitis įamžino „Bėgimo į Egiptą“ motyvais, atskartojančiais ne viename kūrinys; dailininkas „dramatišką turinį atskleidžia ekspresyviomis formomis, apibendrintomis iki dekoratyvumo.“* Paroda liudija, kad „apibendrintos formos“ būdingos ne tik religinės tematikos kūriniams.

Vienas kitas darbas šioje parodoje – prieškarinio kūryba. Štai „Scena turguje“ (XX a. 3 deš.) sukelia įtarimus, kad „scena“ – lietuviška. Įdomu, kad prie „Moters akto“ nurodoma: Kuršių nerija, ~ 1937–39 m. (juk skai-

tėme, kad dailininko į Kuršių neriją atvykta Pirmojo pasaulinio karo metais – ne mums spręsti, kam privalu tikslinti duomenis).

Pastoviniavusi prie kiekvieno parodos eksponato, apžvelgusi jos visumą, susidomėjau, ar gretima (tamsuojanti) patalpėlė „irgi galerija?“ Atsakyta: „Taip, bet jau ne paroda“. Antroje, taip pat nedidukėj galerijos salytėje išvydau – šviesa man paslaugiai įjungta – ne menkesnius lobius, jau pavienius įvairių dailininkų darbus. Į akis krito ryškus užrašas vieno paveikslo apačioje „Pranas“, galėjau suvokti, jog – Gailius, kūręs Paryžiuje. Virš jo kabantis juodai baltas kasiuliškų motyvų darbelis sukėlė įtarimų: „Kopija?“ (mat iki šiol buvau gėrėjusis Vytauto Kasiulio, taip pat paryžiečio, spalvų fejerverkais), man buvo išdidžiai atsakyta: „Pas mus tik originalai!“ Išties čia turėjau progos prisiminti ne vieną išeivijos dailininką: Stasys Eidrigevičius, Adolfas Valeška, Viktoras Vizgirda, Viktoras Petravičius, Jonas Rimša... Žinoma, ir vietiniai reprezentuojami – štai nemenkų gabaritų Jonas Daniliauskas... Kai kurie darbai mano apžiūrai iškelti iš „atsarginių fondų“ – tiesiog nebetilpę ekspozicinėje erdvėje sustatyti grupelėmis pakrašteliuose.

Hm, tekstukas išėjo kone reklaminis, bet, dievaži, ir mano intencijos, ir patirti išpūdžiai – estetinio patyrimo ir pažinimo prabanga. Aš spėjau laiku, bet su „Kultūros“ skaitytojais dalinuosi jau pasibaigusios (spalio 3 d.) parodos išpūdžiais. Žinia, galima laukti kitos parodos, galerija pristato išties iškilius mūsų dailininkus, kūrėjus/kuriančius ir Lietuvoje, ir kitose pasaulio šalyse.

* Mažosios Lietuvos enciklopedija, t. 1. – V: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000

** Nidos dailininkų kolonija – vietos dvasios atspindys. – Sudarytoja Lina Motuzienė. – Neringos muziejai, 2021



A. Valeškos vitražai

Vilniaus tarptautinis teatro festivalis „Sirenos“

Ieva Marija Mendeikaitė

Žodis „sirenos“ savo prigimtimi dviprasmiškas. Sirenos ir gelbsti, ir žudo. Sirena – tai šaižus signalas, įspėjantis apie pavojų, bet kartu tai ir mitologinė būtybė, viliojanti peržengti ribą. Toks yra ir tarptautinis teatro festivalis „Sirenos“. Jis įspėja apie tai, ką įžvelgiame keliant pavojų mūsų visuomenei, vilioja žengti į meno pasaulį.

Kadangi gyvename teatrališkoje visuomenėje, kurioje nuolat kyla vienas už kitą garsesni skandalai, svarbu kurti festivalį kaip reiškinį, ne dirbtinai įjungiantį sirenų aliarmą, o iš tikrųjų išmušantį iš kasdienės rutinos, tampantį unikaliu, brandinančiu pokyčiu ir kaip gyvas teatrinis įvykis iš-tinkantį kiekvieną jame atsidūrusį. Ar festivaliui pakanka pristatyti įdomiausius šiuolaikinius kūrinius, ar jo genetiniame kode vis dėlto būtina išlaikyti pasaulio, kokį jį pažįstame, virsmo paieškos motyvą, užčiuopti gyvą dabarties nervą? Kaip kultūrinėje ir socialinėje terpėje egzistuojantis reiškinys, festivalis pirmiausia turi siekti tapti įvykiu – čia slypi ir žodyje „festivalis“ užkoduotas šventės motyvas, ir tam tikras gyvo proceso, įvykiškumo, pasakojimo elementas, projektuojantis festivalį ne kaip tašką plokštumoje, o veikiau praėjusį ir ateinantį laiką jungiančią kreivę.

Nors pagrindinė festivalio tema – šiuolaikinio teatro reiškiniai, čia trinamos ribos tarp skirtingų meno sričių, žanrų, tautybių ir kartų. Ši erdvė priklauso įvairovei ir dialogui, būtent todėl joje vyksta ne tik spektakliai, performansai, instaliacijos, koncertai, parodos (bei kiti į konkrečias kategorijas sunkiai telpantys meniniai veiksmai), bet ir diskusijos, pokalbiai, kūrybinės dirbtuvės, konferencijos, seminarai. „Sirenose“ kiekvienas yra ir kūrėjas, ir žiūrovas, ir kritikas, taigi būtent galimybė pabūti skirtinguose vaidmenyse, pakeisti požiūrio tašką sukuria naują apžvalgos aikštelę, iš kurios galima matyti ne tik atskiras detales, bet ir visumą. Tai dialogas tarp mūsų kraštiečių ir kitur pasaulyje kuriančių menininkų, tarp kūrėjų ir žiūrovų, tarp meistrų ir debutantų. Toks bendravimas generuoja naujas sinapses, kurios savo ruožtu keičia mąstymą, o tada – gal net elgesį ir vertybes.

„Pradžioje buvo žodis. O tada stoji tylą. Ne ta tylą, – nuščiuvusioje žiūrovų salėje laukiant spektaklio pradžios. Ta kita tylą, kai scena uždaryta ilgiems mėnesiams. Sakome, kad tylą – tai auksas, gera byla, kad tylą stoji prieš audrą ir kad aušinti burnos neverta. Sakome, kad tylą – sutikimo ženklas, kad ji – protesto ženklas, kad ji – abejingumo ženklas. Pauzė, kurią išgyvenome teatre – tai pandemijos padarinys. Gyvenome pauzėje be pauzės, tyloje be tylos, bendravime be bendravimo, kūrėme teatrą be teatro. Buvome priversti įsiklausyti į mus supančias tylos formas, dažniausiai tarp keturių sienų savo na-



Dainiaus Gavenonio „Laisvė“

muose. Namai tapo saugia tvirtove, po to – kalėjimu, o galiausiai muziejumi, kur kiekvienas daiktas bylojo praėjusio, ikipandeminio gyvenimo istorijas. Kaupėsi užspaustos emocijos, neišsakytos mintys, neišleistos premjeros, nepapasakotos istorijos. Sakoma, istorijos, kurių niekam nepapasakojame, tiesiog išnyksta. Šis festivalis – bandymas išgelbėti istorijas, kurios dar nenuskendo užmarštyje. Kokias istorijas atnešė pastarieji dveji metai? Kokias išstūmė iš mūsų regos lauko? Apie ką kalbėti dabar reikia, būtina, nesvarbu?“ – klausia šių metų tarptautinio teatro festivalio „Sirenos“ meno vadovė Kristina Savickienė.

Pasak jos, šių metų „Sirenų“ festivalyje bus išpildytas žiūrovų noras dar sykį patirti teatro stebuklą ir tamsioje salėje atsisėsti greta kito, kvėpuojančio žmogaus, akylai stebinčio spektaklį.

Šiais metais Lietuvos teatro mylėtojai galės pamatyti daug naujų, o kai kur ir jau gerai žinomų spektaklių ir iš Lietuvos, ir iš tarptautinės teatro programos. Lietuvos teatro vitrinoje šiemet bus galima išvysti tokius spektaklius kaip „Miego brolis“, kuriame režisierius Adomas Juška savita forma, minimaliomis sceninėmis priemonėmis nagrinėja kūrėjo ir romantizmo pasaulėžiūros temas. Tai spektaklis, kuris išsiskirs savo estetika, ženklų ir simbolių kalba. „Spektaklis bus apie ypač jautrų žmogų – Johannesą Eliją Alderį, apie jo santykį su meile, muzika ir mirtimi. Apie žmogų, kuris gyvena, jaučia ir galiausiai miršta be jokių kompromisų. Apie žmogų, kuris muziką geba suvokti betar-

piškai, jautimiškai, o sykiu jį supantį pasaulį geba priimti ir girdėti kaip muziką. Galbūt realybėje tai nėra įmanoma, tačiau aš ir noriu kurti apie tai, kas neįmanoma. Apie neįmanomą jautrumą, neįmanomą meilę“, – teigia spektaklio režisierius A. Juška.

Greta Adomo Juškos darbo taip pat bus galima išvysti ir Dainiaus Gavenonio spektaklį „Laisvė“, pastatytą pagal šiuolaikinę kanadiečio Martin Belle-mare pjesę. Tai spektaklis, pasakojantis apie tvarkingą, ekologišką, struktūrizuotą visuomenę, kuri suteikia ir legalizuoja piliečių teisę nuspręsti kada, koku būdu jie nori nutraukti savo gyvenimą. Pjesės veiksmas vyksta šeimoje, kurios nariai tolerantiški vieni kitiems, gerbiantys vienas kito pasirinkimus, nevaržantys vienas kito laisvės. Šeimos laštelė šiuo atveju – visuomenės atspindys. Mes keliamo klausimą: ar turime teisę pakeisti artimojo sprendimą, jei jis pasirenka mirtį? Dažnai susiduriame su požiūriu, kad esame savo likimo kalviai. Išnykus religijos ir tikėjimo principams, nebelineka aukštesnės jėgos už žmogų. Jis kontroliuoja aplinkybes, pats kuria save, kaip ir mirtį gali rinktis pats. Žmogus, iškėlęs save į tokią atsakingą poziciją, lieka vienišas su savo galia rinktis.

Spektaklyje kalbama apie laisvės ribas ir tai, kokią priimame atsakomybę. Be šių dviejų spektaklių programoje gausu ir kitų garsių vardų, tokių kaip L. Twarkowski su savo spektakliu „Respublika“, D. Gumauskas ir „Mongolija“, E. Švedkauskaitės „Žmogus iš žuvies“, A. Obcarsko „Alisa“, O. Koršunovo „Otelas“ bei „Žmogus iš Podolsko“, K. Gudmonaitės „Ledynai“, A. Schilling „Ištrigę“, K. Kaupinio „Radvila Darius, Vytauto“, G. Grinevičiūtės „Šokis objektui ir vaikui“ bei K. Lupos „Austerlicas“.

Tarptautinės programos sudėtyje bus galima išvysti tokius spektaklius kaip Oliver Frljič „Mūsų smurtas ir jūsų smurtas“, kuriame kalbama apie Europą ir europiečius, tačiau spektaklio režisierius, kurio braižą žymi ypatingas režisūrinis temperamentas ir drąsa, pasirenka pažvelgti į Europą ne iš europocentristinio požiūrio taško. Šis spektaklis apie Europą, kuri, užvėrinėdama sienas nukentėjusiems nuo Europos ir JAV vykdomos politikos bei sprendimų, vis pamiršta savo kolonialistinę praeitį. Atrodo, lyg XX a. Europa nuoširdžiai įtikėjo, kad joje gyvenantys žmonės yra neva pranašesni už kitus, o XXI a. mes toliau tęsiame tą pranašumo indoktrinaciją, tik jau pasitelkdami kitą ginklą – baime. O pastaroji yra bene arčiausiai neapykantos.

Mes linkę negalvoti, kad atskirtis ir izoliacija, kurią taikome kitiems – tai taip pat viena iš smurto formų. Pats O. Frljič – režisierius, aktorius, teatro teoretikas, gimęs Bosnijoje ir Hercegovinoje, o šešio-



In memoriam

Leonardas Gutauskas (1938–2021)



Palydėtas auksinės šviesos...

Leonardas Gutauskas – rašytojas, dailininkas, poetas, vienas žinomiausių Lietuvos menininkų, Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas. Gimė 1938 m. Kaune. 1965 m. baigė scenografijos studijas Lietuvos dailės institute. Nuo 1989 m. buvo grupės „24“ narys, nuo 1967 m. – Rašytojų sąjungos, nuo 1976 m. – Dailininkų sąjungos narys. 1961 m. literatūroje jis debiutavo su eilėraščių rinkiniu „Ištrūko mano žirgai“. Poezijos, prozos bei knygų vaikams autorius.

Jis gyveno ir kūrė Vilniuje, taip pat Mardasave, Varėnos r. Jo tapybos kūrinių yra Lietuvos ir užsienio muziejuose, privačiose kolekcijose. Pagal trilogiją „Vilko dantų karoliai“ sukurtas kino filmas (rež. Algimantas Puipa).

Viename interviu Leonardas Gutauskas pasakė: „Tylus mano menas – tegu toks ir būna...“ Šie žodžiai, ištarti triukšmingo, bruzdaus, paiko ir pikto pasaulio akivaizdoje, liudija tylą kaip dvasinę prabangą. Šventumą. Erdvę, kurioje klausomasi, o ne šaukiama ir įrodinėjama. Kurioje spindi ypatinga šviesa, persmelkianti ir skaudžiai, ir gailėstingai. Tai tokia tylą, iš kurios visa sukurta. Kurios mes ilgimės, o neretai ir bijome, nes pasilikti tokioje tyloje reiškia atsigręžti į prasmę, kurioje susilydo žiaurumas ir grožis, nuodėmė ir šventumas.

Leonardas Gutauskas – vienas iš didžiųjų meistrų, kurių niekas nepakeis. Kurių menas kūrė Lietuvą kaip unikalios paveldo ir dvasios šalį.

Kurie sutvirtino mūsų nacionalinės kultūros pamatus. Kurie liko atminty kaip legendos, kaip burtininkai. Ir net nežinau, kurioje srityje – literatūroje ar tapyboje – yra daugiau neprilygstamo Leonardo Gutausko pasakojimo burtų...

Gyvenome bene kaimynystėje – tekdavo susitikti gatvėje, parduotuvėje, pasilabinti... Meistras kažkada netgi buvo užėjęs pas mus į svečius – pasižiūrėti, kaip atrodo jo sukurta scenografija vitražinių lėlių teatrui, pjesei apie šv. Pranciškų. (Buvo netgi eiliuotų tekstų šiai pjesei parašęs – beje, muziką šiai pjesei sukūrė Vidmantas Bartulis, irgi jau anapilin išėjęs puikus menininkas). Stebėjo ir džiaugėsi – neprisimenu, nei kad būtų ką kritikavęs, nei peikęs. Buvo toks ramus ir kuklus – visai, sakyčiau, nemandingas menininkas, palyginus su šiuolaikiniais, išūliais, savimi pasitikinčiais perfekcionistais.

Girdėjau, kad sovietmečiu Leonardas Gutauskas tapydavo angelus bažnyčioms – anonimiškai, nes juk buvo aišku, kaip tuometinė valdžia ir jos klapčiukai į tai pažiūrės ir ko iš to galima sulaukti. Nebuvo valdžios mėgstamas ir privilegijomis lepinamas. Kitaip ir negalėjo būti – juk ne jai tarnavo, o tai Tylai, kuri stipresnė už pasaulio triukšmą. Menai, kuris, pripažindamas savo laikinumą, vis dėlto yra amžinas kaip Kūrėjo dvasia.

Ši rugsėjo diena, persmelkta stebuklingo šviesos aukso, mirgančio ir besikaitaliojančio, tokia panaši į angelo sparnus. Turbūt ne atsitiktinai. Nes palydėjome į skaidrios Tylos karalystę Meistrą, kuris angelus tapė taip, lyg būtų juos matęs ir pažinęs. Lengvo ir ramaus skrydžio, lie-tuviškasis Fra Angelico.

Renata Šerelytė

*Negražinamai dega rugsėjis
Išsidažęs šermukšnio krauju.
Tartum sakalas, mirtį pasėjęs,
Jo šešėlių ražienom veju.
Kam negrįžtamai diemedžiais dega
Egiptietiška gervės akis,
Kam nukrito ant žemės netekus
Savo vasaros šiaurės naktis?
Negražinamai, vaike, pražuvo
Tai, kas augo širdies tyloje,
Kas nematomas tolsta po šūvio,
Kas lyg blyksnis gyvatės liežuviu
Nusirangė žvaigždynų laja.*

Leonardas Gutauskas

Svetingumo namai.

Eilėraščiai. – Vilnius, Vaga, 1980

Atkelta iš 6 psl.

likos metų, turėdamas pabėgėlio statusą, atvyko į Kroatiją ir iki šiol linkęs prisistatyti kaip kroatų teatro režisierius. Šalia Oliverio bus galima išvysti ir Franck Vigroux spektaklį „Flesh“. Įkvėptas anglų rašytojo J. G. Ballard knygų ir asmeninės kelių eismo įvykio patirties, F. Vigroux spektaklyje tyrinėja akimirka, kuri ištin-ka iškart po sukrėtimo. Tai trumpas momentas, kai laikas sustoja arba išsiplečia. Akimirka, kai protas atsiri-riboja nuo kūno, atskleidamas pa-noramini vaizdą siurrealistinėje sce-enoje: transporto priemonių karkasai įgauna judančių objektų pavidalą, greitkelių viadukai tampa milžiniš-kais golemais, automobilių varikliai pakimba virš ledo jūros.

Šiame vaizdų ir pojūčių sraute žiūrovas patiria tai, ką patiria vai-ruotojas, kirsdamas nežinomą di-mensiją. Spektaklis balansuoja tarp elektroninės operos ir audiovizua-

linio meno, tai šokio ir judesio per-formansas-judantis paveikslas, ku-rio prasmė atsiskleidžia patirtyje ir sukurtoje emocijoje. Žiūrovui emoci-ja ir įvykių seka pateikiama hip-notizuojančiu būdu drąsiai ekspe-rimentuojant su garsiniais ir vi-zualiniais sprendimais, maišant skirtingus stilius, atrandant ir pa-teikiant dažnai žiūrovui netikėtą įvairių kompozicinių elementų sprendimą, tarsi žaidžiama, kartais netgi žongliuojama suvokimo ri-bomis. Tikriausiai taip yra ne veltui, kadangi pats Franck Vigroux – pran-cūzų kompozitorius, prodiuseris, scenografas, todėl į savo meninius sprendimus nevengia įtraukti įvai-rių medijos formų ir scenos meno.

Lietuvos teatro pasauliui pa-mažu pabundant iš ilgai trukusio žiemos miego, nuoširdžiai džiugu, kad žmonės vėl gali išvysti gyvai at-liekamus spektaklius. Kultūrinio vaku-umo įtraukumas tikrai įtai-gus, todėl verta sudalyvauti visiems.



Adomo Juškos „Miego brolis“

Pareiga buvo apžmeižta tėvą apginti

Atkelta iš 2 psl.

O kodėl pasirinkote grafiką?

Bestudijuodama meno istoriją arčiau susipažinau su Rembrandto ir Goyos vario raižiniais, kurie padarė didelį įspūdį. Tik linijos ir šviesos-tamsos kontrastų pagalba gali papasakoti išpūdingiausią istoriją. Ir aš nutariau tapti knygų iliustratore. Be to, žavėjo išskirtinė grafikos studijos vedėjo Adomo Galdiko asmenybė. Ir kaip žmogaus, ir kaip menininko. Todėl ir pasirinkau jį savo mokytoju.

Kas labiausiai įsiminė iš studijų metų?

Gal pati atmosfera Meno mokykloje: laisvos pažiūros, gan žema moralė, Dievas – tik ateinantis ir išeinantis drauge su kapelionu – kunigu poetu Mykolu Vaitkumi, kurio pamokų man neteko lankyti, kadangi buvau baigusi Prienu „Žiburio“ gimnaziją ir išlaikiusi egzaminus į antrąjį Meno mokyklos kursą. Man, baigusiai ypatingai griežto režimo katalikišką gimnaziją, tai buvo svetima, negreita ten apsi-pratau.

Ten prabėgusias dienas primena ir seniai pageltęs laikraštis – „XX amžius“, 1939 m. birželio 6 d. idėjęs tokį pranešimą: „Jaunieji menininkai, šiemet baigę A. Meno mokyklą“. Išspausdinta aštuoniolika nuotraukų, po kiekviena pažymint baigusiojo specialybę, čia ir trumpa pastabėlė. Pavyzdžiui: „Vytautas Kašuba – skulptorius, subtilios formos, jautriai valdąs granitą, marmurą, medį“; „Adolfas Vaičaitis – grafikas, karikatūristas, vaizduojąs charakteringus lietuvių papročius“; „Birutė Vilkutaitė – grafikė, nuotaikingą kompoziciją oforte sprendžianti stipriais šviesos šešėlių tonais“.

Specialybės mokytoju nenusivylėte?

Sunku trumpai aptarti žmogų, kuris, jo paties pasakymu, vienas kaip erelis skraidė padangėse. Arčiau jo nepažįstantiems buvo vargiai prieinamas. Kaip mokytojas buvo griežtas ir daug reikalaujantis, tačiau nevaržantis mokinio individualybės. Kaip dailininkas – visa siela atsidaavęs menui, nerimstantis, ieškantis, besiveržiantis į padanges.

Ponios M. Galdikienės prikalbinta

savo atsiminimus apie dailininką A. Galdiką kaip žmogų, mūsų vadintą tėvu, skaičiau jo pomirtinės parodos New Yorke 1975 m. uždarymo dieną. Vėliau jie A. Galdiko draugo, žymaus socialdemokratų veikėjo Stepono Kairio rūpesčiu buvo paskelbti Londone, kultūros žurnale „Mintis“. Taip pat esu paruošusi paskaitą A. Galdiko parodai Clevelande.

Kaip mokytojas artimas buvusiai mokiniai, akivaizdu, ir iš ant profesoriaus kapo stovinčio jūsų sukurto paminklo... Nedrįsčiau ginčytis.

Ar „Sielų portretai“ jau baigti? Kaip kilos sumanymas?

Dar gimnazijoje labai domino žmogaus veidas, todėl pamokų metu slapstydama siūlydavau mokytojų ir draugų portretus, grynai realistinius ar karikatūras. Tačiau tais darbais nebuvau patenkinta. Arčiau susipažinus su Fiodoro Dostojevskio kūrinių herojais, kilo mintis savo portretuose stengtis parodyti žmogaus sielą. Kaip surasti tinkamą formą? Ilgai jos ieškojau, kol vieną dieną pamačiau tai, ko siekiau. Jei sakoma, kad žmogaus veidas yra jo sielos veidrodis, tai ir visos sielos turi savo veidus, tik reikia juos pamatyti ir atkurti.

Per daugelį metų susikaupė nemažai tokių darbų. Drauge su sūnumi Liutauru paruošėme iš jų albumą. Darbą neseniai užbaigėm, iš viso atspausdinom 23 egzempliorius. Juos išdalijome plačios mūsų giminės jaunajai kartai, taip pat keliems Amerikos muziejams, likusieji kelias į Lietuvą.

Neabejoju, kad „Sielų portretus“ įsigytų ne tik kolekcionieriai, – įspūdis tikrai didelis.

Tas sumanymas – ne plačiau į visuomenę.

Daug ką gyvenime esate išbandžiusi, patyrusi, atradusi. Tačiau bene daugiausia jėgų turbūt teko atiduoti, įrodinėjant tikrojo komedijos „Amerika pirtyje“ autorius vardą?

Dabar turiu prisipažinti, kad reikėjo ne tik labai daug jėgų, bet ir drąsos imtis tokio darbo, kuriam neturėjau jokio pasiruošimo, jokio patyrimo. Tačiau kitos išeities nebuvo.

Ar galima tvirtinti, kad autorystės byla jau tikrai baigta?

Baigta. V. Kuzmickui nepavyko palaidoti J. Vilkutaičio kaip rašytojo, kas ir buvo jo svarbiausias tikslas. Ir knygoje „Antanas Vilkutaitis-Keturakis“ – iškraipyti faktai, spėliojimai, daug fantazijos ir dar daugiau prielaidų. Toji „mokslinė“ knyga Lietuvoje buvo oficialiai įvertinta tik kaip beletristinė apybraiža ar romanas. Ne be reikalo V. Kuzmickas išliejo savo liguistą pyktį dienoraštyje, paskelbtame Irenos Žvinklevičienės knygoje „Žodyje užgesusi širdis“: „J. Lankutis ir vėl rodo šunišką veidą, kaip su pūsle laksto su Juozo Vilkutaičio dukters pareiškimais“ ir t. t.

Pasirodžius antrajai mano paruoštos knygos „Tikrasis Keturakis ir jo raštai“ laidai, 1994 m. sausyje tai pripažino ir Lietuvoje leidžiamas žurnalas „Tarp knygų“, pažymėjęs J. Vilkutaičio-Keturakio 125-ąsias gimimo metines. Jame, be kita ko, pažymėta: „Ilgą laiką vyko diskusija dėl pjesės ‘Amerika pirtyje’ autorystės. V. Kuzmicko nuomone, ją parašė Juozo Vilkutaičio brolis Antanas. Pastaruoju metu ši versija paneigta, pjesės autoriumi laikomas Juozas“. Bibliografas Vladas Žukas savo knygoje „Literatūros pabarėse“ rašo, kad mano poleminiame straipsnyje pateikti argumentai dėl „Amerikos pirtyje“ autorystės įtikino ne tik jį, bet ir

akademiką Kostą Korsaką, kuris teigė: „Jeigu būčiau žinojęs, kad 1909 m. pirmojo ‘Amerika pirtyje’ spektaklio sukakties minėjime Juozas Vilkutaitis dalyvavo kaip autorius, nebūčiau taip palikęs lietuvių literatūros istorijoje, kaip pateikė Pranskus“.

Kodėl vis dėlto J. Vilkutaičio-Keturakio nepalaikė Lietuvių rašytojų draugija?

Tuometinis Lietuvių rašytojų draugijos pirmininkas Leonardas Andriekus man laišku pranešė, kad jo kadencija baigiasi, todėl ši reikalą perduosias naujai išrinktam pirmininkui. Tuo viskas ir baigėsi, nes į naują pirminką aš jau nesikreipiau. Tačiau daugelis draugijos narių J. Vilkutaitį-Keturakį palaikė be jokių sąlygų, kas įrodoma jų laiškuose man. Gal geriausias paaikškinimas – Petronėlės Orintaitės laiške: „Skaudu, kad čia mūsų L. Rašytojų D-ja nepalaikė Keturakio-Juozo Vilkutaičio, nors jis yra jos garbės narys! Mat, iševijoj jau visi tik savim rūpinasi, o kur nėra sau naudos ar garbės lašo – rankų neprided...“ Jurgis Jankus pateikia dar kitokią mintį: „Todėl man nuostabu, kad mūsų šie L. Rašytojų draugija liko pasyvi (gal bijojo bolševikų pykinti?)“ O žymus Lietuvių Bendruomenės veikėjas, žurnalistas Bronius Nainys rašo: „Atlikote gerą darbą, kurio, gaila, turėjo imtis paties Keturakio vaikai. O iš tikrųjų ar tai nebuvo rašytojų draugijos, ar kokios kitos kultūrinės organizacijos darbas?“

Tęsinys kitame numeryje

Palanga atvėrė lankytojams ypatingus kurorto pastatus

Atkelta iš 4 psl.

„Mokykla, kuri atveria kosmoso platybes, yra graži ir įkvepianti idėja. Ypač sovietmečio kontekste, kai visos mokyklos buvo statomos pagal tipinius projektus. Pragmatizmas buvo vienintelis kriterijus, su kuriuo gyvenimo poezija visiškai nederėjo, todėl Palangos pradinės mokyklos projektas yra labai svarbus ne tik dėl originalumo, bet ir dėl idėjos. Šiam pastatui būdingos savybės, kurias stengiamės įgyvendinti ir šiuolaikiniuose mokyklų pastatuose: skirtingų formų klasės, bendruomeniškumą skatinančios erdvės, individualumas“, – teigia L. Nekrošius.

Stebinantis prabangos ir modernumo pavyzdys

Dar vienas pastatas, kurį pavyko apžiūrėti – jau visai kitoks. Tai „Palanga Life Balance SPA Hotel“ – vienas prabangiausių rekreacinio pobūdžio kompleksų Palangoje. Pirmasis komplekso pastatas „Luxury“ pastatytas 2003 metais, vėliau, nusprendus plėstis, kitoje Vydūno alėjos pusėje 2011 metais pastatytas naujas korpusas „Design“. Komplexas įkomponuotas gamtinėje aplinkoje tarp pušų, saugomoje paveldo teritorijoje.

Abiejų pastatų formos lenktos, fasadų spalvinis sprendimas artimas gamtai, o parinktos medžiagos byloja apie ilgaamžiškumą bei kokybę. Visos architektūrinės kompozicinės priemonės panaudotos siekiant įlieti gana didelį kompleksą į jį supančią gamtinę aplinką, jos neužgožiant. Eksterjere

daug dėmesio skirta ir landsaftui. Žaismingumo ir įdomumo kompleksui suteikia tai, kad teritorijoje išsaugotas sovietinio laikotarpio grybo formos ūkinis pastatėlis. Senbuviai prisimena, kad kažkada čia buvo prekiauta le-dais, saldumynais.

Ypatinga „Design“ korpuso vidaus erdvės savybė – galimybė per aukštus judėti 5 laipsnių kampu pasvirusiomis grindimis, ir tai lankytojui suteikia išskirtinius pojūčius. Tokiam pasvirimui turėjo būti pritaikyti ir visi baldai, įranga. Abiejų pastatų interjere vyrauja prabangios apdailos medžiagos ir autorinio dizaino šviestuvai, baldai, turėklai, per dideles vitrinas matomas kintantis kraštovaizdis tampa gyvu interjero elementu.

Rugsėjo viduryje buvo šiltas, tad renginio metu šiame viešbutyje buvo gausu lankytojų, prie pastatų stovėjo prabangūs automobiliai. Tikrai ne kiekvienas gali čia apsistoti – smalsaujantiems buvo atsakyta, kad viena naktis dviviečiame kambaryje su gražiu vaizdu kainuoja 600 eurų. Dabar, ne sezono metu čia galima rasti ir pigesnių, vos apie 250 eurų parai kainuojančių kambarių.

Per dvi dienas „Pastatai kalba. Palanga“ sulaukė 5 362 apsilankymų pastatuose, kuriuose įvyko 424 ekskursijos. Daugiausiai lankytojų dėmesio patraukė modernūs ir geriausio Baltijos šalių būsto titulą pelnę Eglės apartamentai, autentiškas detales išlaikęs buvęs kino teatras „Naglis“ bei prieš pusšimtį metų statytas ir architektūriniais sprendimais stebinantis kompleksas, kuriame šiuo metu veikia „Žilvinas Hotel Palanga“.

Kultūros kronika



Rugsėjį įvyko žymių džiazo atlikėjų iš Lietuvos Dmitrijaus Golovanovo ir Kęstučio Vaiginio koncertai Danijoje ir Švedijoje su lietuvių-danų džiazo kvintetu ir Baltijos šalių džiazo kvartetu „Tree Stones Quartet“. Šis muzikos renginys – tai tęstinio džiazo koncertų ciklo su užsienio džiazo žvaigždėmis „Vest for Vesterbro“ (į Vakarus nuo Vesterbro) dalis. Koncertas buvo itin sėkmingas, muzikos klubas sausakimšas, o publika – euforijoje. Lietuvių atlikėjus pristatyti kaip išskirtinio talento ir profesionalumo džiazo muzikantai, išsaugoję geriausias džiazo tradicijas bei skonį, jų kūryba pasižymi individualiu skambesiu, sukuriama sudėtingomis kompozicijomis ir virtuozinėmis improvizacijomis.